

Юрков Е. О.,
Дніпропетровський окружний адміністративний суд

РОЛЬ РЕЦЕПЦІЇ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА В ПРОЦЕСІ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

THE ROLE OF RECEPTION OF PUBLIC LAW WHEN IMPROVING ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS IN UKRAINE

Статтю присвячено дослідженню питання рецепції у публічному праві. Проаналізовано основні підходи до визначення рецепції, охарактеризовано її ознаки з урахуванням специфіки публічно-правових відносин. З'ясовано, що для публічного права притаманна універсальність, що свідчить про вплив конвергенції правових систем та глобалізації. Адміністративне судочинство вдосконалюється та змінюється під впливом позанаціонального правового порядку та праворозуміння, що в кінцевому результаті повинно привести до забезпечення високого рівня захисту прав, свобод та інтересів громадян, які гарантовані Конституцією та законами України.

З'ясовано, що рецепція права в сучасному світі набула нових форм, які пов'язані із трансформаційними процесами у правовій дійсності та неможливістю ізоляційного існування правової системи кожної окремої держави. Рецепція публічного права сьогодні свідчить про динамічність системи права, яка постійно формується та існує залежно від запиту суб'єктів – суспільства, окремих груп громадян чи конкретного громадянина. Обґрунтовано, що рецепція у публічному праві може виражатися не в буквальному перенесенні положень окремих законодавчих актів інших держав в систему права України, а й виражатися у практиці правозастосування чи перейняття практичного досвіду інших країн. Проаналізовано положення чинного законодавства, яке підтверджує наявність механізму обов'язкового запозичення визнаних міжнародним співтовариством норм, які застосовуються в адміністративному судочинстві.

Зроблено висновок, що рецепція у публічному праві розширює межі класичного підходу до розуміння рецепції права та не асоціюється виключно з приватно-правовими інститутами, що свідчить про абсолютно новий рівень праворозуміння та трансформацію правовідносин у зв'язку із проявленням глобалізаційних процесів розвитку людства.

Ключові слова: *рецепція права, публічне право, адміністративний суд, адміністративне судочинство, засади адміністративного судочинства, європейські стандарти адміністративного судочинства.*

The article is devoted to the study of the issue of reception in public law. The main approaches to the definition of reception are analyzed, its features are characterized considering the specifics of public-legal relations. It was found that public law is characterized by universality, which indicates the influence of the convergence of legal systems and globalization. Administrative justice is improved and changed under the influence of extra-national legal order and legal understanding, which in the end should lead to ensuring a high level of protection of the rights, freedoms and interests of citizens, which are guaranteed by the Constitution and laws of Ukraine.

It has been found that the reception of law in the modern world has acquired new forms, which relate to the transformational processes in legal reality and the impossibility of the isolated existence of the legal system of each individual state. The reception of public law today shows the dynamism of the legal system, which is constantly formed and exists depending on the request of subjects – society, individual groups of citizens or a specific citizen. It is substantiated that the reception in public law can be expressed not in the literal transfer of the provisions of individual legislative acts of other states into the legal system of Ukraine, but also in the practice of law enforcement or adoption of the practical experience of other countries. The provisions of the current legislation were analyzed, which confirms the existence of a mechanism of mandatory borrowing of norms recognized by the international community, which are used in administrative proceedings.

It was concluded that reception in public law expands the boundaries of the classical approach to understanding the reception of law and is not associated exclusively with private legal institutions, which indicates a completely new level of legal understanding and the transformation of legal relations in connection with the manifestation of globalization processes of human development.

Key words: *reception of law, public law, administrative court, administrative proceedings, principles of administrative proceedings, European standards of administrative proceedings.*

Вступ. Прогресивний розвиток суспільства обумовлений новими трансформаційними умовами, які впливають на зміни в державному та правовому просторі. Поява нових форм відносин в сучасному соціумі спричиняє необхідність формалізованої визначеності, тобто нормативного закріплення, оскільки лише таким чином держава в особі уповноважених суб'єктів, інститутів зможе здійснювати контролюючий вплив на безпеку та правопорядок громадянського суспільства.

Цивілізаційний розвиток суспільства та держави також знаходиться під впливом багатьох чинників, які у сукупності сприяють розвитку міждержавних, міжнаціональних відносин, уніфікуючи їх, що додатково пояснюється глобалізаційними тенденціями сучасного світового правопорядку. В даному випадку рецепція займає одне з ключових місць і виступає у ролі інструменту забезпечення даної уніфікації і приведення у відповідність правових систем світу.

Що стосується публічного права, до якого відноситься і адміністративне, то процеси рецепції є дещо видозміненими, порівняно з системою приватного права, що пояснюється власне природою публічно-правових норм. Для публічного права стає притаманною така ознака як універсальність, що свідчить про вплив конвергенції правових систем та глобалізації. Адміністративне судочинство, як діяльність адміністративних судів по вирішенню адміністративних справ, вдосконалюється та змінюється під впливом позанаціонального порядку, що в кінцевому результаті повинно привести до мети – досягнення того рівня забезпеченості прав, свобод та інтересів громадян, які гарантовані Конституцією та законами України. Тому дослідження питання рецепції в межах публічного права, зокрема і в адміністративному судочинстві, дозволить якісно по-новому поглянути на перспективні шляхи трансформації ідеологічної та концептуальної складової здійснення правосуддя системою адміністративних судів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження впливу рецепції на правову систему України присвячували свої роботи Авраменко Л. В., Верлос Н. В., Гоша І. О., Жебровська К. А., Матушак М. Р., Мель-

ник З. П., Оборотов Ю. М., Підпригора О. А., Фіночко Ф. Д., Харитонов Є. О., Харитонова О. І., Шутак І. Д. та інші.

Тема ж рецепції в системі публічного права не знайшла свого поширення в межах наукових доробок науковців, тому її додаткове розкриття сприятиме формуванню теоретичного підґрунтя та уявлення про вплив запозичення та його результату для публічно-правових норм та відносин в цілому.

Метою статті є висвітлення змісту поняття «рецепція» в системі публічно-правових відносин, а також вплив процесу запозичення правових норм на функціонування системи адміністративних судів України.

Наукова новизна публікації полягає у формуванні теоретичного фундаменту для розуміння основ впливу глобалізаційних процесів на функціонування правових систем та систем застосування права, суб'єктом якої виступають адміністративні суди та з'ясування ролі рецепції права в системі публічного права.

Методи дослідження. Під час виконання роботи було застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальноюридичних методів наукового пізнання, таких як метод синтезу, аналізу, узагальнення, історичний, порівняння, формально-догматичний метод, порівняльно-правовий. Застосування зазначених методів дозволило глибоко дослідити окреслену проблематику, а також досягти поставленої у статті мети та сформувані обґрунтовані висновки для подальшого вдосконалення системи адміністративного судочинства України.

Виклад основного матеріалу. Традиційно рецепцію пов'язують із запозиченням римського права, що в сучасному світі не є достатньо актуальним з огляду на дифузію права в межах різних систем поза національною, так і в межах самої внутрішньої, національної системи права. З часом приватні відносини набувають нових рис та ознак, які притаманні публічним, та навпаки. Це свідчить про трансформаційні процеси, які неминуче настають, оскільки система права є явищем динамічним та таким, що формується і існує залежно від запиту суб'єктів – суспільства, окремих груп громадян чи конкретного громадянина.

Рецепція («rescriptio») у латинській мові означає прийняття, а приймається, запозичуватись

можуть власний минулий правовий досвід (у цьому випадку має місце саме спадкоємність) або елементи інших сучасних правових систем [1, с. 30-31]. Рецептцію також пов'язують із правовою спадщиною, що відображає культурно-ідеологічний елемент даного поняття. Так, наприклад, Авраменко Л. В. під правовою спадщиною розуміє «сукупність висновків, поглядів, зв'язків, відносин, які є результатом правового досвіду її народу та перебувають у розпорядженні сучасного покоління як його досягнення (власність)» [2, с. 6].

Варто зазначити, що аргументами на користь зв'язку понять «рецепція» та «права спадщина» виступають історичний характер обох явищ, направленість на подальше застосування попереднього досвіду, який є адекватним вимог часового етапу його впровадження, а також наявність конкретного правового досвіду.

Культурна складова в межах даного дослідження відіграє роль історичного орієнтиру та підстави для подальшої рецепції права, оскільки сама система права формувалася під впливом культурного розвитку людства. Так, паралельно з дослідженням рецепції права учені замислювались над культурними передумовами, що цьому сприяли. Зокрема, Ю. М. Оборотов пропонує термін «права акультурація», що означає «засвоєння і використання правових цінностей, норм, інститутів, процедур, рішень, форм і видів діяльності інших правових культур, правових систем, правових сімей. Оскільки сучасний світ не може існувати за умов замкненості правових культур, відбувається своєрідна циркуляція у суспільній свідомості різноманітних ідей, світоглядних і ціннісних установок, розповсюджених через систему освіти та виховання» [3, с. 33].

Цікавим є підхід, запропонований вітчизняними ученими Є. О. Харитоновим та О. І. Харитоновою. Так, науковці зазначають, що, враховуючи походження терміну «рецепція», виправдано вживати його щодо випадків відродження, сприйняття духу, категорій, засад, концепцій та основних положень права попередніх цивілізацій наступними цивілізаціями на певному етапі їх розвитку в контексті загального процесу циклічних відроджень [4, с. 242].

На наш погляд, такий підхід не відповідає умовам сучасного розвитку суспільно-правових явищ та процесів, оскільки: по-перше, значно звужує зміст поняття рецепції права до безпосереднього відродження «старих» і, можливо, неактуальних правових підходів або норм, по-друге, не враховує особливості функціонування права поза межами національного рівня, коли трансформація відносин відбувається з урахуванням умов розвитку міждержавних відносин та існування міжнародного механізму правового захисту прав особи. Проте, це не означає, що даний підхід варто абсолютно заперечувати.

На думку Мельник З. П. права рецепція є складним процесом, який не зводиться до механічного перенесення певних нормативних положень, а включає й подальше засвоєння і використання ідей, принципів, інститутів тощо правової системи інших часів та інших народів, як добровільне запозичення, а не примусове, як однобічне запозичення, як запозичення, що відбувається за ініціативи суб'єкта – реципієнта, як запозичення, що є можливим в рамках взаємодії більш – менш однорідних правових систем, таким чином рецепція права – це процес, тому що окремі елементи переходять із однієї правової системи або етапу її розвитку в інший, тобто відбувається рух, у результаті якого здійснюється й розвиток права [5, с. 8].

Дослідження будь-якого правового явища неможливе без виокремлення його ознак – тих специфічних рис, які відмежовують його від інших об'єктів чи явищ правової дійсності.

На думку М. Р. Матушак, до ознак рецепції як процесу належать: завжди добровільне запозичення без застосування примусових заходів; свідоме запозичення; запозичення, що відбувається за ініціативою суб'єкта реципієнта; запозичення, яке відбувається й може бути можливим тільки в країнах із однорідними правовими системами [6, с. 18]. Вже згадувана науковиця З. П. Мельник виділяє наступні ознаки та властивості рецепції права: 1) складний процес, який не зводиться до механічного перенесення певних нормативних положень, а включає і подальше засвоєння та використання ідей, принципів, інститутів тощо правової системи інших часів й інших народів; 2) добровільне

запозичення, а не примусове; 3) свідоме запозичення; 4) одностороннє запозичення; 5) запозичення, що відбувається за ініціативи суб'єкта-реципієнта; 6) запозичення, що є можливим у рамках взаємодії більш-менш однорідних правових систем [5, с. 8]. Обидва запропоновані набори ознак та властивостей є схожими та не протирічають один одному.

Що стосується адміністративного судочинства, яке існує в межах системи публічного права України, то варто зазначити наступне. Аналізуючи нормативні передумови можливості застосування процесів рецепції, варто відзначити, що учені-адміністративісти зазначають наступне: до надбань римського публічного права зверталися лише тоді й тією мірою, коли цього вимагали потреби того чи іншого державного устрою, форми правління тощо. При цьому на відміну від рецепції римського приватного права, коли сприймався дух та засади останнього, з публічного права звичайно запозичували якісь зовнішні форми, процедури, окремі рішення тощо. В цьому відображається сутність публічного права. Рецепція римського права як явище європейської цивілізації в цілому може відбуватися за різними типами – західним та східним. Класичним вважається західноєвропейський тип рецепції римського права, який характеризується такими рисами:

- тривалість процесу, як правило, протягом усього часу формування і розвитку західної традиції права, тобто майже півтора тисячоліття;
- ґрунтовні теоретичні розвідки букви та духу римського права (праці глосаторів, коментаторів, представників філологічної, історичної та інших правових шкіл);
- розвиток філософського підґрунтя (вчення про природне право, громадянське суспільство, правову державу тощо);
- зумовленість рецепції римського права нагальними потребами торгівельного обігу (проведення її за «ініціативою знизу»);
- паралельність процесів рецепції римського права у декількох країнах (італійські міста, Франція, Німеччина, Нідерланди та ін.);
- доведення рецепції римського права до логічного завершення (створення на його підвалинах цивільних кодексів, зводів законів тощо);
- фундаментальність кодифікацій, їхня придатність для «вторинних», «похідних» рецепцій,

у тому числі в країнах, що належать до інших локальних цивілізацій [7, с. 25–29].

Зважаючи на європоорієнтовні напрями перспективного розвитку правової системи України, які закріплені в тому числі і положеннями Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року (далі – Угода про асоціацію), зокрема положеннями преамбули (визнання спільних цінностей), положеннями Розділу III «Юстиція, свобода та безпека», є обґрунтовані підстави стверджувати, що запозичення визнаних ЄС правових норм є частиною євроінтеграційного процесу для України. Зокрема, положенням статті 14 Угоди про асоціацію передбачено, що в рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. Співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод [8].

Рецепція у публічному праві може виражатися не в буквальному перенесенні положень окремих законодавчих актів інших держав в систему права України, а й виражатися у практиці правозастосування. Наприклад, Кодексом адміністративного судочинства України положенням статті 6 «Верховенство права» передбачено, що суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини, а положенням статті 3 «Законодавство про адміністративне судочинство» закріплено, що якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, передбачено інші правила, ніж встановлені цим Кодексом, застосовуються правила міжнародного договору [9].

Такий тип рецепції відображає специфіку публічного права та дозволяє стверджувати, що рецепція в сучасному правовому вимірі

набуває нових форм та змісту залежно від специфіки існуючих правовідносин. Якщо повертатись до змістовного аналізу рецепції як явища та ототожнення його з перейняттям досвіду, то для системи судочинства України, зокрема і для системи адміністративних судів, рецепція виражатиметься у формуванні правових позицій. Якщо ж вести мову про правову спадщину, культурне наслідування, то рецепція також може бути реалізована формуванням власної практики застосування адміністративного законодавства з урахуванням практики зарубіжних країн, наприклад ЄС, частиною якого Україна прагне бути.

На сьогодні рецепція трансформувалась та стала інструментом або ж обов'язковою умовою визнання держави частиною правового, державницького чи політичного об'єднання. Можна стверджувати, що кожна країна в сучасних умовах може по-різному підходити до фактичного запозичення елементів інших правових систем. В межах адміністративного судочинства України рецепцію правових позицій, принципів, ідей, культурного наслідування підтверджує практичне застосування практики Європейського Суду з прав людини.

Прикладом підтвердження запозичення та перейняття практики застосування є, зокрема, і Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. Преамбулою до даного закону передбачено, що він регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України [10].

Таким чином, Україна фактично бере на себе зобов'язання використовувати практику Європейського Суду з прав людини в якості бази для подальшого правозастосування, в тому числі і в адміністративному судочинстві.

Особливу роль в адміністративному судочинстві при реалізації процедур захисту прав,

свобод та інтересів громадян відіграє також Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та протоколи до неї. Дану Конвенцію було ратифіковано Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР, а набуття чинності для України відбулося 11 вересня 1997 року. Значення Конвенції (з Протоколами до неї) можна прослідкувати на таких прикладах. Протоколом № 15 передбачено: «Підтверджуючи, що Високі Договірні Сторони, відповідно до принципу субсидіарності, несуть основну відповідальність за забезпечення прав і свобод, визначених у цій Конвенції та протоколах до неї, користуються при цьому свободою розсуду, яка є предметом юрисдикції Європейського суду з прав людини, створеного цією Конвенцією, щодо здійснення нагляду» [11]. Протоколом № 16 до Конвенції закріплена можливість Вищих судових установ Високих Договірних Сторін звернутися до Суду щодо надання консультативних висновків з принципових питань, які стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, визначених Конвенцією або протоколами до неї [12]. Це в свою чергу свідчить про не просто можливість, а й необхідність застосування практики Європейського Суду з прав людини для вітчизняної правової системи та адміністративного судочинства, при чому практику може бути застосовано не лише рішень щодо України, а й інших, тобто Конвенція не обмежує правозастосування, запозичення та перейняття досвіду інших країн, які є її сторонами.

Висновки. Особливості публічного права та його проявів у суспільному житті спричиняють появу нових підходів до осмислення значення та ролі рецепції в новому правовому просторі світу. Адміністративне судочинство, основним завданням якого є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, що передбачено положенням статті 3 Кодексу адміністративного судочинства України [9], відіграє ключову роль у побудові балансу інтересів влади та приватних осіб. Рецепція ж як явище вже не асоціюється виключно з приватно-правовими

інститутами, а виходять на абсолютно новий рівень праворозуміння, що свідчить про трансформацію правовідносин та проявлення глобалізаційних процесів розвитку людства. Держава як учасник відносин, що формують-

ся у правовому середовищі, вже не може існувати в повній ізоляції, тому рецепція права може набувати форм запозичення правового досвіду та судової практики (фактично – правозастосування).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Верлос Н. В. Рецепція у конституційному праві України автореф. дис.канд. юрид. наук: 12.00.02 Нац. авіац. ун-т. Київ, 2021. 41 с.
2. Авраменко Л. В. Місце поняття «наступність» у категоріальному апараті теорії права. *Проблеми законності*. 2006. Вип. 82. С. 6.
3. Оборотов Ю. М. Теорія держави і права (прагматичний курс) : екзаменаційний довідник. Одеса : Юридична література, 2004. 184 с.
4. Харитонов Є., Харитонova О. Від осмислення рецепції римського права – до формування загальної теорії взаємодії правових систем. *Право України*. 2014. № 1. С. 274–297.
5. Мельник З. П. Рецепція права як засіб вдосконалення правової системи (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 14 с.
6. Матушак М. Р. Сутність рецепції римського права та її вплив на цивільне право в Україні, Російській Федерації, Франції та ФРН. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Правознавство*. Вип. 2. 2013. Т. 18. С. 15–25.
7. Адміністративне право України : академічний курс : підруч. : у двох томах: Том 1. Загальна частина / за заг. ред В. Б. Авер'янова. Київ : Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
9. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. № 35–36, № 37, ст. 446. 2005.
10. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2006. № 30. Ст. 260.
11. Протокол № 15 про внесення змін до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-13#n2
12. Протокол № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-13#Text